

ПРОЦЕСИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК ОДЕЩИНИ

Розглянуто і проаналізовано процеси інформатизації сільських бібліотек Одеської області; їх вплив на бібліотечну діяльність. Охарактеризовано результати впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету в роботу сільських бібліотек Одеської області.

Ключові слова: сільські бібліотеки, інформатизація, комп'ютеризація, Інтернет, програма «Бібліоміст», Одеська область.

Рассмотрены и проанализированы процессы информатизации сельских библиотеки Одесской области, их влияние на библиотечную деятельность. Охарактеризованы результаты внедрения информационно-коммуникационных технологий и Интернета в работу сельских библиотек Одесской области.

Ключевые слова: сельские библиотеки, информатизация, компьютеризация, Интернет, программа «Библиомост», Одесская область.

The process of informatization of rural libraries of Odesa region, their impact on library work are reviewed and analyzed. The results of the implementation of information and communication technologies and the Internet to the work of rural libraries of Odesa region.

Key words: rural libraries, information, computerization, Internet, the program "Bibliomist", Odesa region.

У сучасному соціокомунікаційному середовищі сільська бібліотека стає важливою складовою єдиної інфраструктури інформаційного обслуговування сільської громади. Набуває актуальності інформатизація сільських бібліотек, яка розглядається як сукупність процесів трансформацій, пов'язаних із запровадженням організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані забезпечення задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж та ресурсів, які ґрунтуються на застосуванні сучасної комп'ютерної та комунікаційної технології з метою перетворення їх на сучасні бібліотеки, що відповідають вимогам інформаційного суспільства [1].

Мета статті — дослідити особливості сучасного стану інформатизації сільських бібліотек Південноукраїнського регіону на прикладі бібліотек Одеської області.

Регіональний розгляд історії бібліотечної справи України дозволяє виявити тенденції її розвитку зі специфічними, властивими певній місцевості, ознаками; підсумувати певний практичний досвід, а також прогнозувати розвиток бібліотечної справи в досліджуваному регіоні. Беззаперечним лідером у процесах інформатизації сільських

бібліотек Півдня України є Миколаївська область. Так, переможцями Конкурсу програми «Бібліоміст» з отримання комп'ютерного обладнання та надання вільного доступу до Інтернету у 2012 р. стали: в Миколаївській області — 19 бібліотечних систем; в Одеській області — 18, з них 15 бібліотек — у сільській місцевості; у Херсонській області — 13 бібліотечних систем [9]. Для нашого дослідження обрано Одеську область, оскільки вона — одна з найбільших у регіоні, її широка сільська бібліотечна мережа потребує значної уваги.

Перші спроби проаналізувати стан інформатизації сільської бібліотеки висвітлено в працях бібліотекознавців О. Акінфієвої, О. Башун, Н. Богзи, Т. Вилегжаніної, С. Кравченко, О. Мастіпан, О. Матвієнко, В. Ракитянської, Л. Сидоренко, З. Тарантюк, І. Цуріної. Немало сучасних публікацій українських бібліотекознавців з проблем інформатизації сільських бібліотек вийшли друком на сторінках професійних періодичних видань «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Вісник Книжкової палати України», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» та ін. Важливого значення щодо визначення перспектив розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу сільської місцевості, проблем діяльності сільських бібліотек набуло дослідження «Сільська бібліотека на мапі України», проведене Національною парламентською бібліотекою України у 2007 р. У рамках дослідження вивчається й стан інформатизації сільських бібліотек.

Результати та висновки дослідження «Сільська бібліотека на мапі України» використано під час розроблення плану заходів щодо розвитку бібліотечної справи, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1226-р. Для виконання цього розпорядження наказом Міністерства культури України від 27.03.2012 р. № 260 затверджено «План заходів на 2012-2015 рр. щодо зміцнення матеріально-технічної бази бібліотек, створення умов для збереження Державного бібліотечного фонду, запобігання скороченню чисельності бібліотек, особливо в сільській місцевості» [3].

Під час слухань у Комітеті з питань культури й духовності «Розвиток сільських бібліотек як інформаційних і культурних центрів», що відбулися 18–15 червня 2011 р., М. Томенко зазначив, зокрема, що здійснити комп'ютеризацію бібліотечної мережі цілком можливо спільними зусиллями держави, органів місцевого самоврядування та бізнес-структур. Він підкреслив, що «...роль бібліотек на селі важко переоцінити, і злочином було б втратити цю мережу, на базі якої можна здійснювати багато ко-рисних заходів, наприклад перепідготовку місцевих кадрів» [2]. Усе це свідчить про надзвичайну увагу, яка приділяється в суспільстві та державі сільським бібліотекам узагалі й інформатизації, як визначальному чинникові їх трансформацій, — зокрема.

Сучасні процеси соціально-економічних трансформацій у державі відображаються і в діяльності бібліотек. Бібліотека в сільській

місцевості більшою мірою, ніж у великому населеному пункті, відчуває тягар економічних і соціальних проблем, хоча сучасні сільські бібліотеки залишаються єдиним безплатним, а отже, — максимально доступним для широких верств населення (зокрема й соціально незахищених) соціокомунікативним центром села. Крім звичних читачьких послуг, інформатизовані сільські бібліотеки мають можливість надавати нові бібліотечні послуги з використанням Інтернету, допомагати відвідувачам вирішувати різні життєві питання, наприклад, запропонувати зареєструвати скриньку електронної пошти, обліковий запис у соціальній мережі, спілкуватися через мережу Skype з рідними чи друзями, отримати консультації, послуги з працевлаштування, дізнатися про різноманітні товари в он-лайн-магазинах і вартість доставки в конкретний населений пункт, дізнатися новини рідного краю, країни, світу тощо.

З точки зору інформатизації, бібліотека — це система, яка складається із чотирьох компонентів — матеріально-технічної бази, бібліотекаря, користувача, фондів [11]. Відтак, процеси інформатизації сільської бібліотеки містять такі складові:

1) матеріально-технічна база — приведення приміщення бібліотеки до стану, придатного для розміщення та збереження відповідного обладнання; одержання обладнання; встановлення програмного забезпечення (ПЗ) (вирішення проблеми установки ліцензованого ПЗ чи ПЗ, що поширюється вільно); надання безлімітного швидкісного доступу до мережі Інтернет.

2) бібліотекар:

а) навчання бібліотечних працівників застосування інформаційних технологій. Майбутнє в сільських бібліотек, безумовно, є, і воно залежить, насамперед, від кадрового забезпечення, формування нової генерації молодих ентузіастів і професіоналів у сфері інформаційно-бібліотечної діяльності;

б) власне робота, пов'язана з реалізацією інформаційних технологій: упровадження АБІС та автоматизація бібліотечних процесів; створення електронних каталогів; забезпечення доступності фонду; збереження каталогів; надання Інтернет-послуг; використання довідкових систем; вивільнення співробітників від багатьох рутинних робіт з підготовки картотек, видань, списків, звітної документації тощо.

3) користувачі — робота з відвідувачами-читачами-користувачами (в цьому аспекті доцільно використати досвід бібліотек щодо організації курсів комп'ютерної грамотності, зокрема для пенсіонерів);

4) фонди — інформатизація сільських бібліотек у сучасних умовах, що характеризуються моральною та фізичною зношеністю їх фондів, надає змоги максимального використання світової скарбниці знань, забезпечення можливостей виходу в інформаційний простір для задоволення на сучасному рівні потреб користувачів сільської громади в документній інформації [11].

Усі означені завдання можливо вирішити лише за умови активного використання прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій на базі можливостей мережевої інтеграції різних інформаційних ресурсів.

Розглянемо, як трансформуються ці складові сучасної бібліотеки у взаємозв'язку з процесами інформатизації сільських бібліотек Одещини.

За умов відсутності бюджетного фінансування, інформатизація сільських бібліотек в Україні здійснюється за їх активної участі в міжнародних інформаційних програмах. Зокрема, це: програма комп'ютеризації бібліотек за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» (<http://irf.ua>); проект «Інтернет для читачів публічних бібліотек» (LEAP); міжнародна програма «Бібліоміст» (<http://www.bibliomist.org/ua>), яку започаткувала рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX). Згідно з проведеним нами дослідженням, на Одещині за 2010–2012 рр. сільські бібліотеки брали активну участь у програмах «Відродження» та «Бібліоміст», і, як свідчать результати, найактивніше діє саме останній проект.

Зважаючи на те, що інформатизація бібліотеки передбачає, насамперед, укомплектування її такими спеціальними обладнанням: комп'ютери, мультимедійне обладнання, копіювально-розмножувальна техніка, що потребує й певного стану приміщень бібліотеки. Однією з найважливіших вимог, зокрема програми «Бібліоміст», під час проведення конкурсів серед бібліотек є максимальне забезпечення збереження обладнання [9]. У заявці кожна бібліотека має запропонувати засоби збереження обладнання й обґрунтувати їхню надійність, а «Бібліоміст», у свою чергу, визначає достатність запропонованих засобів у кожному разі індивідуально. Крім того, приміщення для встановлення комп'ютерів мають відповідати Державним санітарним правилам і нормам організації роботи з візуальними дисплейними терміналами ЕОМ, бути обладнаними системами опалення, кондиціонування повітря або припливно-витяжною вентиляцією. Ще однією вимогою «Бібліомісту» є забезпечення доступу до швидкісного Інтернет-зв'язку [9].

Звісно, самотійно виконати ці вимоги сільські бібліотеки найчастіше не можуть через брак належного фінансування. Тому допомагають бібліотекам керівники місцевих державних адміністрацій, голови місцевих, зокрема сільських, рад народних депутатів. Тільки за 2012 р. це відбулося в Ізмаїльському [8], Біляївському [7], Саратовському [5], Котовському [4] та Роздільнянському районах [10].

Загалом зазначимо, що із 688 сільських бібліотек Одеської області у 2012 р. потребували капітального ремонту 102 бібліотеки, тобто майже 15% бібліотек [6]. Найліпша ситуація з приведенням приміщень сільських бібліотек до ладу (зокрема й зважаючи на вимоги щодо розміщення комп'ютерного обладнання) в Котовському районі,

де за минулий рік капітально відремонтовано 4 бібліотеки, одну бібліотеку виведено з аварійного стану. Тож не дивно, що бібліотеки Котовського району у 2012 р. виграли грант міжнародного проекту «Бібліоміст». Нині бібліотеки села Гонората та станції Борщі мають комп'ютерне та мультимедійне обладнання [4]. Найбільшу кількість грантів отримали у 2012 р. сільські бібліотеки Роздільнянського та Арцизького районів (по три в кожному). Щодо першого, то це, вочевидь, пов'язано з тим, що всі 27 бібліотек району перебувають у цілком пристойному стані й жодна не потребує капітального ремонту [6].

Згідно з результатами 2012 р., із загальної кількості 688 сільських бібліотек області комп'ютери мають 24 бібліотеки або 3,5%, копіювально-розмножувальну техніку — 34 бібліотеки або 5% від їх загальної кількості, мультимедійне обладнання — 33 бібліотеки або 4,8% [6]. Зазвичай, окрім лише Великомихайлівського та Саратовського районів, комп'ютерну та копіювально-розмножувальну техніку мають ті самі бібліотеки.

У 2012 р. значно збільшилася кількість комп'ютерів сільських бібліотек Одещини на 24 машини [6]. Хоча це відбулося переважно завдяки трьом районам: Ізмаїльському (+ 8 комп'ютерів), Саратовському (+ 8 комп'ютерів) та Роздільнянському (+ 7 комп'ютерів); ще один комп'ютер отримала сільська бібліотека в Комінтернівському районі. Ці ж самі бібліотеки й у такій же кількості долучилися й до мережі Інтернет, і нині час доступ до Всесвітньої мережі мають 24 сільські бібліотеки Одещини.

Зважаючи на те, що переможцями чергового туру програми «Бібліоміст» 2013 р. стали три сільські бібліотеки Біляївського району: с. Холодна Балка, с. Великий Дальник, с. Мирне [7], а за умовами конкурсу в бібліотеці встановлюються не менше двох комп'ютерів, то можна вважати, що незабаром парк комп'ютерів сільських бібліотек області становитиме приблизно 60 комп'ютерів.

Таким чином, можна говорити, що процес масового долучення нових інформаційних технологій сільськими бібліотеками Одещини розпочався й певні досягнення вже є.

Головну роль у реалізації процесів інформатизації має виконувати бібліотекар. Зазначимо: до участі в конкурсах «Бібліоміст» запрошуються всі публічні бібліотеки, що підпорядковуються Міністерству культури України. При цьому найважливішою вимогою є те, що бібліотекарі повинні вміти користуватися комп'ютером та працювати в мережі Інтернет, щоб надавати населенню сучасні бібліотечні послуги, які мають попит, та оперативно відповідати на запити аудиторії.

Основу працівників сільських бібліотек Одещини становлять фахівці з базовою середньою бібліотечною освітою. Так, із 731 бібліотечного працівника сільських бібліотек 2012 р. вищу освіту має 151 особа — 20,65% персоналу бібліотечних працівників. Серед них 116 осіб (16 %) мають повну вищу освіту, зокрема вищу спеціалізовану

(4,8 %); середню спеціальну (бібліотечну) освіту — 243 особи, чи 33,25% [6]. Таким чином, можна дійти висновку, що в сільських бібліотеках Одещини працює кваліфікований склад бібліотечних працівників, підготовлений для ширшого, ніж нині, впровадження інформатизації. Хоча бажано було б здобути вищу професійну освіту. При цьому найосвіченіші співробітники працюють у сільських бібліотеках Білгород-Дністровського, Татарбунарського, Біляївського районів. Слід відзначити, що сільські бібліотеки Білгород-Дністровського району мають лише 4 комп'ютери, в Біляївському їх поки що взагалі немає (зауважимо, що три бібліотеки Біляївщини стали переможцями останнього у 2012 р. раунду «Бібліомосту», але до статистики вони не ввійшли), а в Татарбунарському районі сільські бібліотеки мають 11 комп'ютерів.

Проблема навчання сільських бібліотекарів користуватися ПК найактуальніша для Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки (ООУНБ), яка очолює обласну бібліотечну систему. В ООУНБ було створено спеціальний відділ — Регіональний тренінговий центр (РТЦ), основою діяльності якого є методики, розроблені в рамках тренінгів програми «Бібліоміст» українськими бібліотекознавцями, такими як О. Башун, С. Бойцова, В. Загуменна, О. Кузьмінська Л. Філіпова, Я. Хіміч, І. Шевченко, Т. Якушенко, Т. Ярошенко та ін.

Створення в ООУНБ РТЦ змусило замислитися над максимально ефективним використанням придбаної комп'ютерної техніки в процесі навчання бібліотекарів комп'ютерної грамотності. На першому етапі роботи РТЦ ставилося завдання стаціонарного навчання співробітників бібліотечно-інформаційним технологіям. У 2012 р. в РТЦ був створений новий структурний підрозділ — відділення дистанційного навчання й інформатизації, в складі якого працюють три фахівці, котрі забезпечують технічну складову діяльності РТЦ. Це дозволило впроваджувати в навчальний процес елементи дистанційного навчання, за допомогою бібліотекарі можуть вирішити безліч навчальних проблем, користуючись навчальними і методичними матеріалами, які вони отримують через сайт ООУНБ, що робить здобуття інформаційної освіти комфортнішим і ефективнішим.

Процеси інформатизації є впливовими факторами для користувачів. Досвід сільських бібліотек Одещини свідчить, що їх основними користувачами є дві категорії населення: молодь і літні люди, котрі принципово відрізняються в підходах щодо адаптації до нових інформаційних технологій. Молодь, зазвичай, виявляється вже обізнаною з роботою з комп'ютером. Зовсім інша справа — літні люди.

Здебільшого, обладнані комп'ютерами бібліотеки надають послуги навчання користувачам за двома способами:

- 1) разова допомога, коли відвідувач звертається до бібліотекаря допомогти в роботі на комп'ютері;
- 2) організація навчальних курсів при бібліотеці.

Найрезультативнішим є другий підхід.

Прагнучи надати людям похилого віку доступу до інформації, бібліотекарі зважають і на те, що літні люди повільніше засвоюють інформацію, потребують більше часу для запам'ятовування і виконання завдань, що в цьому віці слабшає здатність мислити абстрактно і, навпаки, активніша зорова пам'ять. З'ясувалося: коли навчання має практичну мету, то його ефект значно більший. Виявилось, що люди похилого віку не можуть навчатися у великих групах і більше години на день, оскільки вони чутливі до стресу, від напруження в них піднімається артеріальний тиск, слабшає гострота зору. Тому виявився необхідним індивідуальний підхід. Більшість «учнів» не заперечує своїх проблем, вирішують їх з гумором і вдячні бібліотекарям за терпіння, толерантність і нові можливості. Такі підходи до роботи з літніми людьми характерні для бібліотек Котовського [4], Білгород-Дністровського, Роздільнянського районів Одещини. Під час опитування користувачів бібліотечного Інтернету, вік котрих у середньому становив 60 років, виявлено, що 80% навички комп'ютерної грамотності набули саме в бібліотеці; з них 67% були задоволені своїми навичками, 78% користуються Інтернетом через електронну пошту, 62% — для пошуку інформації, 19% беруть участь у форумах [9].

Узагальнюючи користь комп'ютеризації бібліотек Одещини для людей похилого віку, слід відзначити, що передусім текстові редактори, електронна пошта полегшують письмову комунікацію, вирішують проблеми географічної мобільності, роблять інформацію доступнішою. Комп'ютери стають чудовим засобом поліпшення пам'яті, допомагають підтримати активну реакцію людей похилого віку.

Інформатизація сільських бібліотек забезпечує широкі можливості виходу в інформаційний простір для задоволення на сучасному рівні потреб користувачів сільської громади в документній інформації. У сучасних сільських бібліотеках Одещини, котрі вже отримали відповідне обладнання, розпочато поступову комп'ютеризацію бібліотечних процесів, серед яких найактуальнішим є формування автоматизованих баз даних. Провідну роль відіграє електронний каталог, що має цілком замінити наявну традиційну систему каталогів і карток. Електронні каталоги (ЕК) вже створюються в дев'яти бібліотеках з двадцяти чотирьох, що мають комп'ютери. Майже в кожній з них задіяно програму автоматизованого робочого місця комплектування та обліку фонду; обробки документів; споживання інформації.

Створення і подальший розвиток електронних каталогів у сільських бібліотеках Одещини плануються таким чином. Мають бути дві категорії бібліотек — бібліотеки, що створюють ресурси, та бібліотеки-клієнти, які можуть використовувати вже створені ресурси для надання послуг користувачам. Але це не означає, що бібліотеки-клієнти можуть бути усунені від створення корпоративних інформаційних ресурсів. Вони активно долучатимуться до цього процесу

завдяки формуванню зведених ресурсів, що повноцінно відображають унікальну краєзнавчу інформацію бібліотеки. Для кожної бібліотеки планується оцінити реальний стан справ, можливості і намагатися визначити ті напрями роботи, в яких вона зможе найкращим чином себе проявити, зробити свій неповторний внесок у загальну справу інформатизації бібліотек регіону, домогтися успіху та визнання.

Готувати приміщення до встановлення необхідного обладнання бібліотекам допомагають представники місцевої влади та місцевого самоврядування. Самим же процесам інформатизації сприяє активна участь бібліотек у міжнародних проєктах. Сприятливим фактором інформатизації слід уважати й достатньо високий рівень освіченості бібліотечних співробітників, більше половини яких здобули вищу освіту, що сприяє оперативному опануванню ними основ комп'ютерної грамотності та роботі з відповідними бібліотечними продуктами і системами. Бібліотекарі інформатизованих сільських бібліотек важливого значення надають роботі з найактивнішими групами користувачів, серед яких особливої уваги потребують молодь і літні люди. Для людей похилого віку створюються спеціальні методи роботи. Робота з фондами в інформатизованих бібліотеках спрямована на комп'ютеризацію бібліотечних процесів, формування автоматизованих баз знань, де провідну роль відіграє створення електронних каталогів.

Отже, інформатизацію сільських бібліотек Одещини як процес їх трансформації на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки з метою перетворення їх на бібліотеки, що відповідають вимогам інформаційного суспільства, розпочато, і вона відбувається доволі активно, незважаючи на численні труднощі. У процесі дослідження визначимо, що інформатизація сільських бібліотек регіону впевнено наближається до показника 10% комп'ютеризованих бібліотек, який засвідчує набуття цими процесами масового характеру.

Саме інформатизація, перетворення бібліотек на соціо-комунікаційні центри місцевих громад є одним з найперспективніших напрямів збереження й розвитку сільських бібліотек у сучасному українському суспільстві. Перспективи сільських бібліотек залежатимуть не тільки від фінансового та матеріального забезпечення, але передусім від кадрового забезпечення, формування нової генерації молодих ентузіастів і професіоналів інформаційно-бібліотечної діяльності.

Список літератури

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 27-28. — С. 181.
2. Розвиток сільських бібліотек як інформаційних і культурних центрів: Протокол № 94 від 15 червня 2011 року за результатами слухань

- у Комітеті з питань культури і духовності, що відбулися 18 травня 2011 року // Офіційний сайт Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/index>. — Назва з екрана.
3. Про затвердження Плану заходів на 2012-2015 роки щодо зміцнення матеріально-технічної бази бібліотек, створення умов для збереження Державного бібліотечного фонду, запобігання скороченню чисельності бібліотек, особливо у сільській місцевості: Наказ Міністерства культури України від 27.03.2012 р. № 260 // Офіційний сайт Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mincilt.kmu.gov.ua>. — Назва з екрана.
 4. Бібліотеки Котовського району Одещини вииграли грант міжнародного проекту «Бібліомост» // Правда Причорномор'я. — 2012. — 14 декабря. — С. 3.
 5. Владова Я. Интернет-центр в сельской библиотеке [в библиотеке с. Заря Саратовского района состоялось открытие бесплатного доступа к Интернет. Аналогичные центры начали работать в библиотеках пгт. Сарата и с. Плахтеевка] / Я. Владова // Советская новь. — 2013. — 12 января. — С. 3.
 6. Звіт про діяльність державних, публічних бібліотек, централізованої бібліотечної системи (ЦБС) Одеської області, що віднесені до сфери управління Міністерства культури України // Бібліотечна Україна в цифрах (2011–2012 рр.). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://profu.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=4302>. — Назва з екрана.
 7. Кіфа Г. Бібліотеки Віляївщини — переможці конкурсу “Бібліоміст” / Г. Кіфа: // Південна зоря. — 2013. — 24 лютого. — С. 4.
 8. Мушинова Т. Н. В библиотеках Измаильщины открыли бесплатные Интернет-центры / Т. Н. Мишунова // Придунайские вестн. — 2012. — 18 декабря. — С. 4.
 9. Партнерська програма Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства культури України та Української бібліотечної асоціації “Бібліоміст”: Офіційний сайт — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bibliomist.org/ua>. — Назва з екрана.
 10. Ситнікова Н. Кучурганська бібліотека в світовій мережі. / Н. Ситнікова: // Вперед. — 2012. — 29 грудня. — С. 2.
 11. Мастіпан О. Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи (За результатами дослідження) / О. Мастіпан // Бібліотечна планета. — 2009. — №1. — С.7–11.

Надійшла до редколегії 17.09.2013 р.